

Tràfic comercial a la Laietània al segle III aC. La vaixella fina d'importació

J. Barberà¹

Tot i que la considerem un element secundari del tràfic comercial, hem limitat aquest estudi a la vaixella fina d'importació perquè, a causa de la seva vistositat, ens en pot haver arribat una mostra més complerta que la d'altres tipus ceràmics. Si en moltes excavacions es negligiren els fragments d'àmfora i de ceràmiques comunes, no va passar el mateix amb els trossos de vasos àtics i campanians.

Encara que una part de les troballes d'aquest gènere hagi anat a parar a col·leccions o col·leccionetes i, per tant, s'hagi perdut o resti inèdita, ens trobarem amb una situació semblant a la de les monedes (més accentuada, en aquest cas, per l'especulació i la cobdícia de la troballa de tresors), sense que la numismàtica hagi deixat de treure un resultat passable del que li ha estat permès d'estudiar.

Ens proposem fer una anàlisi dels vasos coneguts per mitjà de les publicacions de les excavacions dutes a terme en poblats ibèrics de la Laietània, els quals distribuïrem per períodes, tallers i formes, amb la finalitat de conèixer la presència de cada producció en cadascun dels jaciments i la seva durada, així com d'esbrinar si hi hagué una xarxa de distribució, i altres aspectes que l'anàlisi pugui posar en evidència. Per exemple, si en un poblament dels estudiats, el repertori de formes inclou, a més de les habituals copes per a beure, els altres vasos emprats en el ritual del vi (hídria, endòcoe, crater, etc.) i fins i tot d'altres que no hi tenen res a veure, com la lècane, la llàntia, l'encenser, etc., podem suposar, fonamentadament, que aquella comunitat coneixia i adoptava uns costums forasters.

Un altre objectiu consisteix a comprovar si el reemplaçament de la ceràmica àtica per la protocampaniana dels tallers occidentals, que se situa pels volts del 300 aC, fou un

1. Una primera versió d'aquest treball ha aparegut a *Estudios de arqueología ibérica y romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester, SIP Trabajos varios* [València], núm. 89 (1992), p. 191-198.

fenomen brusc, com es diu, o bé si es produí progressivament i, si fos així, a partir de quin moment va passar, en quines quantitats o proporcions, dins de quines àrees geogràfiques i en quin moment apareixen les produccions itàliques de vernís negre que precediren l'arribada de la ceràmica campaniana del tipus A.

FONTS DOCUMENTALS I METODOLOGIA

La massa principal d'informació que es fa servir en aquest estudi prové de l'impressionant enregistrament de material arqueològic de la Laietània que representa la tesi doctoral de Joan Sanmartí,² a qui hem d'agrair l'autorització per utilitzar-la. Aquesta font principal, l'hem complementada amb dades de l'obra de Glòria Trías,³ nn estudi bastant recent de Rouillard sobre Burriac⁴ i la revisió de la cronologia de la nostra publicació de la necròpolis de can Rodon de l'Hort,⁵ per a la qual hem utilitzat el llibre de Morel sobre la ceràmica campaniana.⁶ Aquest mètode, també l'hem aplicat a la publicació de Granados sobre el Turó de la Rovira⁷ i, finalment, hem afegit les troballes del poblat de la Penya del Moro de Sant Just Desvern, tant les publicades⁸⁻⁹ com les encara inèdites.

Malgrat la mancança que suposa no poder comptar amb els resultats d'algunes excavacions importants al Maresme, com són les anomenades "campanyes de l'atur", hem endegat uns gràfics de l'evolució de la presència de la vaixel·la fina d'importació als jaciments de la Laietània, dins del període comprès del 500 al 200 aC.

Tot i que el tema ha de centrar-se en el segle III aC, hem inclòs les dues centúries anteriors com a model de comparança per a poder detectar si hi hagué alguna fluctuació pronunciada.

En el gràfic principal, tan sols hem fet servir els jaciments dels quals hi havia una quantitat suficient d'informació per arribar a tenir una idea aproximada de les proporcions entre els tallers i segons les èpoques. En canvi, per il·lustrar les formes dels vasos i el seu nombre, hi hem afegit els jaciments amb poques dades —o amb una de sola—, cosa que ajuda a aconseguir una visió de la distribució.

2. J. SANMARTÍ, *La Laietània Ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*, tesi doctoral inèdita llegida el 20 de maig de 1986 a la Universitat de Barcelona.

3. G. TRIAS, *Cerámicas Griegas de la Península Ibérica*, València, 1967.

4. P. ROUILLARD, «La céramique grecque de Burriac (Cabrera de Mar-Barcelona) conservée au Musée de Mataró», *Laietània* [Mataró], 1 (1981), p. 7-14.

5. J. BARBERÀ, «La necròpolis ibèrica de Cabrera de Mar», a: *Monografias*, xxxiv, Barcelona, Instituto de Prehistoria y Arqueología, 1970.

6. J. P. MOREL, *Céramique campanienne. Les Formes*, Roma, 1981.

7. O. GRANADOS, «Cerámicas de barniz negro procedentes del poblado layetano del Turó de la Rovira (Barcelona)», *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad* [Barcelona], xvii (1977), p. 33-46.

8. J. BARBERÀ, E. MORRAL i E. SANMARTÍ, «La Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)», *Quaderns de Treball* [Barcelona], 1 (1979).

9. J. BARBERÀ i E. SANMARTÍ, «Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro, Sant Just Desvern, campanyes 1974-1975 i 1977-1981», a: *Monografies arqueològiques*, 1, Barcelona, 1982.

Hem considerat que si la quantitat de peces depèn de l'extensió excavada d'un jaciment, el total del conjunt dels llocs excavats parcialment hauria de reflectir un resultat semblant al d'una excavació extensa, encara més tenint en compte que ens centrem en un territori molt limitat.

Per obtenir una visió més clara dels gràfics, hem reunit en dos grups, subdividits cada un d'ells en dos subgrups, els tallers o les produccions següents:

Ceràmica àtica, separant els vasos de figures roges dels de vernís negre.

Ceràmiques protocampanianes, que dividim en els grups següents:

Tallers occidentals, compremem com a tals les produccions de Roses (tres palmetes radials, palmetes sobre una faixa d'estries) i el taller de l'estampilla cruciforme *Nikia*.

Tallers itàlics, on encabim els vasos de les petites estampilles i les primeres mostres de campaniana A.

Pel que fa a la denominació dels vasos àtics, ateses les diferències entre les diverses escoles arqueològiques, hem escoltat l'opinió de R. Olmos i de P. Bádenas,¹⁰ que assenyalaren que en la nomenclatura castellana hi havia contradiccions i, fins i tot, monstres lingüístics deguts al poc costum de crear tecnicismes i a l'escàs coneixement del grec. Hem seguit aquest criteri, segons l'adaptació al català feta per l'arqueòloga M. T. Miró i la filòloga Montserrat Camps.

Amb les excepcions ja assenyalades del Turó de la Rovira i de la necròpolis de can Rodon de l'Hort, de les quals hem revisat la cronologia dels materials segons l'estudi de Morel, ens hem atingut sempre a l'opinió dels autors.

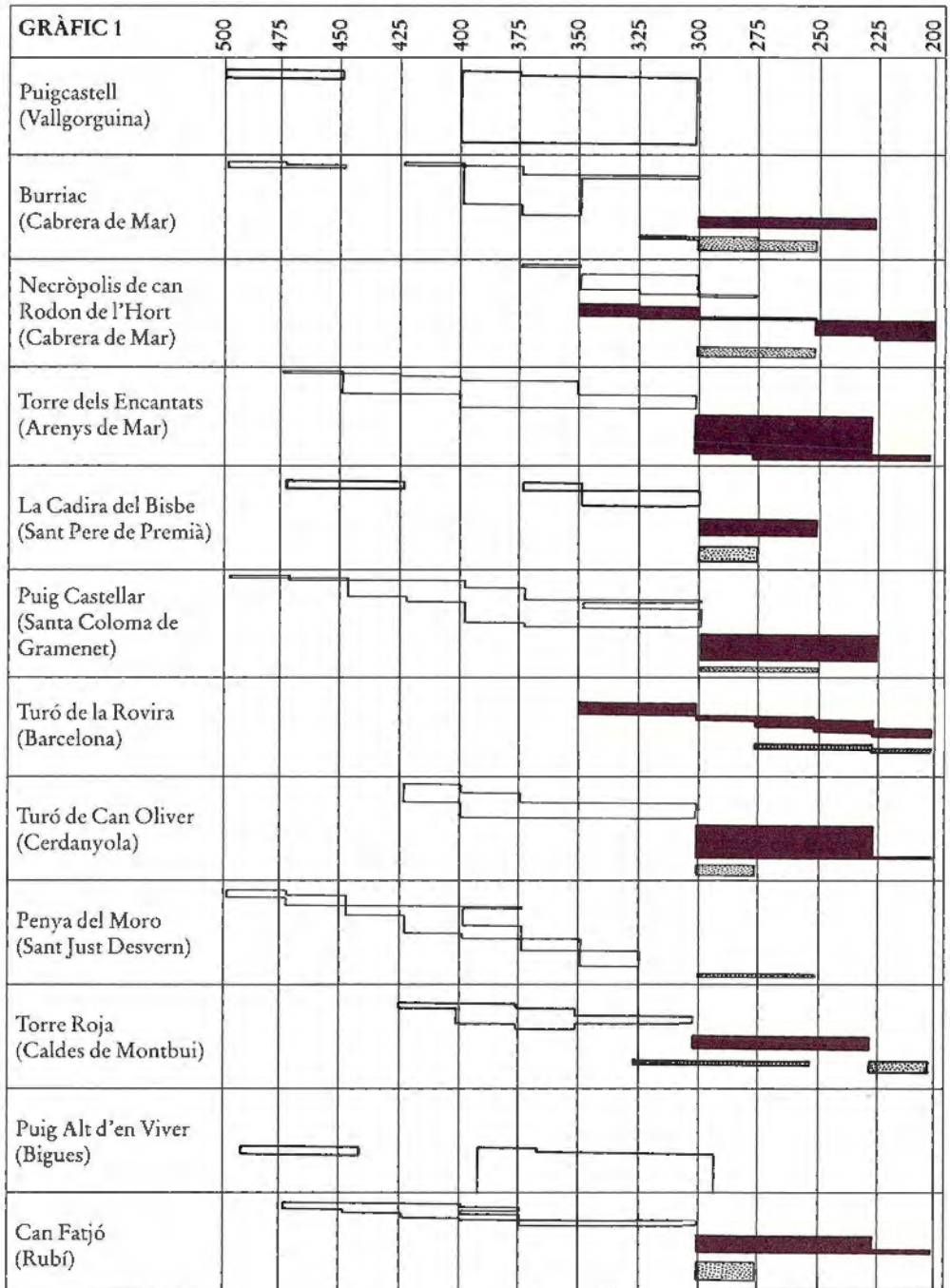
VOLUM I DURADA DE LES IMPORTACIONS

El gràfic núm. 1 s'ha endegat per mostrar la quantitat de vasos (representada pel gruix vertical) de cada grup de tallers (blanc per als àtics, negre per als occidentals i puntejat per als itàlics), presents als jaciments laietans que han proporcionat un mínim de deu vasos datables, fent-ho de manera que fos possible abastar-ne, a la vegada, l'extensió en el temps (llargada horitzontal), que hem dividit en columnes de quart de segle, del 500 al 200 aC.

Com a exemple, posem el cas del poblament de la Cadira del Bisbe, on tenim el material següent:

2 vasos àtics datables.....	475-425
2 vasos àtics datables.....	375-350
4 vasos àtics datables.....	350-300
4 vasos de tallers occidentals datables.....	300-250
4 vasos de tallers itàlics datables.....	300-275

10. Pedro BÁDENAS i Ricardo OLMOS, «La nomenclatura de los vasos griegos en castellano. Propuesta de uso y normalización», *Archivo Español de Arqueología* [Madrid] 61, núm. 157-158 (1988).

Les datacions laxes (p.e. «segle IV»), poden deformar, en aquest gràfic, la noció del volum de vasos. Això es fa evident en el cas del Puigcastell de Vallgorguina, on hi ha disset vasos àtics que se situen entre el 400 i el 300 aC. Per rectificar aquest defecte, s'ha elaborat el gràfic núm. 2, en el qual es representa la quantitat exacta de peces de cada taller i en cada jaciment.

D'antuvi, s'observa que hi ha ben pocs vasos de la primera meitat del segle V aC (tretze vasos entre el 475 i el 450 aC) i que en la segona meitat, la xifra va creixent d'una manera progressiva (quaranta-quatre vasos del període 425-400 aC). En el tram 400-375 aC, veiem un salt brusc, i s'arriba al màxim de noranta-un vasos. A partir d'aquest moment, el nombre de peces va decreixent pausadament a mesura que transcorre el segle IV aC (en els cinquanta anys que van del 350 al 300 aC es manté la quantitat de setanta-sis vasos).

D'una manera sobtada, cap al 300 aC, les importacions àtiques se substitueixen pels productes dels tallers occidentals i itàlics (canvi sospitosament massa sobtat que comentarem més endavant), els quals assoleixen i, fins i tot, superen una mica les produccions dels tallers àtics (noranta-cinc vasos en el lapse 300-275 aC). Tal com va passar amb els vasos grecs, a l'apex el segueix un lleuger descens (seixanta-vuit vasos entre el 250 i el 225 aC), per baixar després brusquement fins a divuit peces, en el període 225-200 aC.

Hem de donar la nostra proposta d'interpretació de quines pogueren ésser les causes d'aquestes fluctuacions i d'aquests canvis.

El buit de les importacions del segle V aC als poblats indígenes, sobretot del 500 al 425 aC, ja ha estat assenyalat per diversos autors. Trías, l'any 1967,¹¹ s'estranyava que aquesta manca d'importacions no es reflectís a Empúries: «[...] que ofrece una gran abundancia de cerámicas áticas de figuras negras y de figuras rojas a partir del 480 [...]», text que és recolzat per J. Sanmartí,¹² quan diu: «[...] si això és cert, cal concloure que la funció econòmica d'Empòrion en aquesta època no va ser principalment i malgrat del mateix nom de la ciutat, la intermediària d'un comerç colonial en gran escala amb el món indígena.»

Els subratllats són nostres, i ho hem fet perquè en aquesta part del text es manifesta la possibilitat que Empúries hagi tingut un paper diferent segons l'època i l'esdevenidor de l'establiment.

Indiscutiblement, a la primeria d'aquesta centúria que ara fineix, Empúries va servir de símbol per a una Catalunya que necessitava una imatge del classicisme per modernitzar el romanticisme medieval que havia simbolitzat la Renaixença en el seu inici. Però ja és hora que, tant en l'àmbit científic com en el de la divulgació responsable, es conegui quina fou la transcendència d'aquest establiment —fins ara únic a la península Ibèrica— en la nostra història, i se'n difongui el que se'n sap avui, sense cap aurèola patriòtera, però també sense ànim de rebentada, volant arran de la realitat.

No es pot negar que sabem ben poca cosa de la vida i de l'activitat dels primers tres-cents anys d'Empúries i que, per consegüent, pot ésser molt imprudent qualsevol supòsit

11. G. TRIAS, *Cerámicas griegas [...]*, op. cit., p. XXXVI.

12. J. SANMARTÍ, *La Laietània [...]*, op. cit.

que es faci sobre la influència directa que va tenir en el món ibèric. S'ha de recordar que a la Mediterrània occidental hi havia altres centres colonials o comercials contemporanis.

És suggeridor el que diu Moscati sobre aquest període buit d'importacions:¹³ «El vacío o enigma del siglo V, de que se habla frecuentemente con respecto a Cartago, es más bien, en realidad, un período de pausa en las guerras con los griegos en Sicilia, con la consiguiente pausa en la documentación de las fuentes clásicas que sobre ellas se centran. No se trata en realidad de un siglo, sino de los setenta años que transcurren del 480 al 409, cuando se reanudan las hostilidades. Se trata de un conjunto de transformaciones cuyo denominador común es el repliegue de la potencia africana en sí misma, como una reconquista de su propia identidad. De esto tenemos además una confirmación extrínseca pero no menos eficaz: la drástica reducción de las importaciones del mundo griego que atestigua puntualmente la arqueología.»

Si tenim en compte que no es troben àmfors gregues antigues en els poblats ibèrics laietans, sinó tan sols les que despatxem amb l'etiqueta fluctuant de "paleoibèriques", "iberopúniques" o "púniques", i si estem d'acord en què el gruix del comerç consistí en el contingut d'aquestes àmfors, mentre que la vaixel·la de luxe —entre altres productes— fou un complement del carregament principal, hem de convenir que ens cal replantejar la visió de les vies comercials que s'havia fet servir fins ara.

S'ha de recollir també el fet que a Atenes no hi hagué ni una recessió de la producció ni una puja de preus, sinó ben al contrari, com explica Villard:¹⁴ «Infatti si constata una rapida caduta del loro valore commerciale: alcuni vasi attici, che prima del 480 si vendevano a molte dracme, non costano, durante il V secolo, che la quarta o quinta parte di queste somme, oramai i vasi attici non sono più esportati per soddisfare la domanda di una ricca clientela, ma costituiscono una produzione que sostiene un commercio che satura i bisogni materiali di una popolazione urbana in pieno accrescimento.»

O sigui, que del que hem suggerit sobre aquest buit d'importacions, en podem establir el resum següent:

- Es confirma la manca de vasos àtics en els poblats ibèrics de la Laietània i de Cartago, durant els primers tres quarts del segle V aC, mentre que no passa el mateix a Empúries.
- Les importacions comencen a augmentar des del 425 aC i assoleixen el seu màxim a partir del 400 aC.
- La major part dels poblats laietans (vint de vint-i-set) reben productes àtics i, segons sembla, en un flux uniformement continu durant tot el segle IV aC.

Potser el més sorprenent del gràfic núm. 1 sigui l'estrident separació entre els blocs de les ceràmiques àtiques i els de la resta dels tallers, centrat en l'any 300 aC. Ja hem titllat

13. S. MOSCATI, *Cartagineses*, Madrid, 1983, p. 54-55.

14. F. VILLARD, «La Grecia Classica (480-330 aC). Pittura e ceramica», a: *Il Mondo della figura*, Milà, 1970, p. 230.

aquesta dada de sospitosa, i l'hem d'atribuir al fet que la coneixença dels tallers occidentals és relativament recent i no s'han continuat estudiant fins aconseguir una cronologia més detallada. Com es pot començar a veure pels materials de can Rodon de l'Hort (i sobretot pels de la necròpolis dels Dos Pins, que no ha estat possible incorporar a aquest estudi), i també pels del Turó de la Rovira, una vegada revisats, s'entreveu un període de transició entre el 350 i el 300 aC, que confirma alguna de les produccions itàliques que es presenten a partir del 325.

De totes maneres, el procés de canvi és innegable i cal preguntar-se quines en foren les causes.

Joan Sanmartí¹⁵ opina que «[...] aquesta interrupció s'explica almenys en part, pel desenvolupament vers finals del segle IV dels petits tallers situats a la península itàlica i altres zones de la Mediterrània occidental.»

Som del parer que hi juguen, a més, diverses circumstàncies. D'una banda, la consolidació (pel que fa a la producció i la distribució) dels tallers indígenes de ceràmica de torn, els quals assoleixen un nivell tècnic remarcable, com proven els vasos de ceràmica grisa, tan ben representats a les sitges de Bellaterra i a les necròpolis de la vall de Cabrera de Mar. D'altra banda, no s'ha tingut en compte que és justament en aquesta època quan el comerç grec s'aboca cap a Orient com a conseqüència de les conquestes d'Alexandre, cosa que s'ha arribat a comparar amb el que significà el descobriment d'Amèrica per al comerç d'alguns països europeus.¹⁶

Hem d'interpretar, doncs, que d'antuvi hi hagué una baixa de les importacions, la qual creà una demanda que fou coberta en part pels terrissers indígenes i en part pels tallers colonials occidentals.

Observeu com el catàleg de formes de vasos de luxe es redueix i es limita, quasi exclusivament, als plats i a les copes, amb alguna peça escadussera que, més que atribuir-la als tallers colonials occidentals potser caldria contemplar-la com a importació itàlica o d'altres punts de la Mediterrània occidental. Ens referim a alguns càntars, rítons o lagins. O sigui que, quan es ponderen els volums de les aportacions dels tallers occidentals i dels itàlics, per fer-ne la comparació amb la ceràmica àtica, s'hauria d'aplicar un coeficient de correcció, ja que es limiten a un nombre inferior de vasos diferents i, per tant, d'oportunitats de demanda.

Cal remarcar que l'activitat dels tallers colonials occidentals és sincrònica a l'entrada dels productes itàlics i que la distribució d'ambdós es fa en les mateixes àrees que la de la ceràmica àtica, amb les excepcions del Puigcastell de Vallgorquina i de la Penya del Moro de Sant Just Desvern, precisament dos dels poblats que tenen un substrat antic. Una altra excepció, si bé en sentit contrari, és el Turó de la Rovira, malgrat que això es pot atribuir més aviat a les pèssimes condicions en què ha arribat fins als nostres temps.

Com es pot veure, la distribució abraça la faixa costanera, el curs inferior del Llobregat i la riera de Rubí. Hi ha un focus que crida l'atenció als voltants de Caldes de

15. J. SANMARTÍ, *La Laietània [...]*, op. cit., p. 2.493-2.494.

16. M. ROSTOVITZEF, *Historia social y economía del mundo helenístico*, I, Madrid, 1976, p. 133 i 135.

Montbui, una mica excèntric, que es podria relacionar amb les fonts termals o amb un possible camí cap al Bages, segons que ha estat suggerit per alguns investigadors.

Com a observació final d'aquests comentaris sobre l'activitat dels tallers occidentals i l'arribada de les primeres produccions itàliques de vernís negre, hem d'esmentar dues notes, una de Morel¹⁷ i una altra de Lévêque,¹⁸ referides al taller de les petites estampilles, el qual, segons aquests autors, exportà els seus vasos fora de la península Itàlica, exclusivament al Llenguadoc, a Rosselló, a Catalunya, a Còrsega i a Cartago, cosa que no deixa d'estranyar si no és que la distribució no tingués res a veure amb la fabricació i que la comercialització fos feta pels mateixos que traficaven amb els altres productes.

La sobtada flexió final del gràfic núm. 1 per al període 225-200 aC s'ha d'atribuir a la crisi bèl·lica de la Segona Guerra Púnica i a les subsegüents rebel·lions. Seria ben interessant de continuar el gràfic per establir la comparança amb la introducció massiva de la ceràmica campaniana del tipus A als poblats ibèrics durant tot el segle II aC, però això ens faria sortir del tema d'aquestes Jornades.

NOMBRE DE VASOS DE CADA GRUP DE TALLERS, EN CADA JACIMENT

Com ja hem dit abans, el gràfic núm. 2 complementa l'anterior i dona el nombre de vasos identificables que han servit per endegar la il·lustració cronològica.

Tot i que la quantitat total de vasos àtics és superior a la dels tallers occidentals, si s'hi afegeixen les importacions itàliques, cal recordar que els primers abracen dues centúries (segles V i IV aC), mentre que els altres corresponen, *grosso modo*, tan sols al segle III aC. Així mateix, i com ja s'ha fet observar, el nombre de perfils àtics és superior al de les altres produccions, que gairebé es limiten a plats i a copes. Per exemple, a partir del 300 aC, desapareixen els grans craters, les làcanes i les endòcoes, que s'ha de suposar que foren reemplaçades per vasos de torn de fabricació indígena de funció anàloga però de formes pròpies.

Potser el primer que crida l'atenció en aquest gràfic és l'escàs nombre de vasos. En un poblat com el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet només hi ha trenta-sis vasos per a una durada de tres segles. Encara que multipliquéssim aquesta xifra per cent, a fi de corregir l'efecte de les desaparicions a causa del temps, les mancances d'excavació i la part que s'ha perdut per l'acció de les excavacions científiques, tindríem uns mil dos-cents vasos per segle, aproximadament quatre-cents per cada generació i, suposant una població d'unes cent famílies, ens donaria quatre vasos per generació i família, és a dir, una presència escassa i excepcional.

S'ha de subratllar que, en les excavacions de poblats laietans que coneixem directament o indirecta, les restes de vaixel·la de luxe es troben en tota l'extensió excavada, sense

17. J. P. MOREL, «Les vases à vernis noir et à figures rouges d'Afrique avant la Deuxième Guerre Punique et le problème des exportations de Grande Grèce», *Antiquités Africaines*, t. 15 (1980), p. 29-75.

18. P. LÉVÊQUE, «La Magna Grecia nel mondo ellenistico», a: *Atti del IX° Conv. di Studi sulla Magna Grecia*, p. 293-294.

GRÀFIC 2 Nombre de vasos de cada grup tallers en cada jaciment	ÀTICA			Total t. occidentals i t. itàlics	Tallers occidentals	Petites estampilles i A antiga
	Figures roges	Vernís negre	Total àtica			
Jaciment						
Puigcastell (Vallgorguina)	6	14	20	0	–	–
Montpalau (Pineda de Mar)	–	–	–	1	1	–
Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt)	–	1	1	1	1	–
Torre dels Encantats (Arenys de Mar)	2	14	16	20	20	–
Turó del Vent (Llinars)	2	–	2	–	–	–
Castellvell (Llinars)	–	1	1	–	–	–
Turó Gros de Cèlles (Òrrius)	1	–	1	–	–	–
Burriac (Cabrera de Mar)	12	8	20	9	4	5
Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar)	–	10	10	19	14	5
Muntanya de Sant Miquel (Vallromanes-Montornès)	–	–	–	4	3	1
La Cadira del Bisbe (Sant Pere de Premià)	1	7	8	8	4	4
Can Llinàs (Alella)	–	–	–	1	–	1
Turó de Montgat (Montgat)	–	–	–	1	–	1
Mas Boscà (Badalona)	1	–	1	2	1	1
Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet)	4	18	22	14	12	2
La Miranda (Badalona)	–	1	1	–	–	–
Badalona	–	1	1	5	3	2
Turó de la Rovira (Barcelona)	–	–	–	11	8	3
Montjuïc (Barcelona)	5	1	6	–	–	–
Turó de Can Oliver (Cerdanyola)	9	6	15	20	15	5
Can Miano (Sant Feliu de Llobregat)	–	–	–	1	1	–
Penya del Moro (Sant Just Desvern)	11	19	30	1	–	1
Torre Roja (Caldes de Montbui)	3	3	6	7	3	4
Turó Gros de Can Camp (<i>id.</i>)	2	2	4	–	–	–
Puig Alt d'en Viver (Bigues)	5	5	10	4	2	2
Font de Brill (Santa Eulàlia de Ronçana)	–	–	–	3	1	2
Can Fatjó (Rubí)	1	5	6	11	5	6
Totals	65	116	181	143	98	45

cap concentració significativa que permeti suposar que l'ús era limitat a unes cases determinades.

A la Penya del Moro de Sant Just Desvern (poblat que ha experimentat poques excavacions incontrolades si es compara amb altres de la mateixa àrea), durant el període 425-300 aC, s'assenyala un percentatge de 4,2 % de vasos importats, prenent com a base de càlcul el total de fragments de vasos de torn, excloses les àmfores i les gerres grans.

Tot i que reconeixem la fragilitat de les deduccions que es poden fer sobre unes dades tan fragmentàries, opinem que donen una orientació útil i no deixa d'ésser curiós que, pel que fa a la ceràmica àtica, les nostres conclusions siguin molt semblants a les que arribà G. Trías en el seu estudi publicat fa més de vint-i-cinc anys.

FORMES REPRESENTADES EN CADA JACIMENT

La confecció del gràfic núm. 3 ha hagut de superar d'antuvi el problema del nom dels perfils. Pel que fa la ceràmica àtica, ja n'hem explicat la solució que hem aplicat, però amb les altres produccions se'ns plantejava l'inconvenient de les múltiples variants de bols i de plats (i de la frontera entre ambdós), que hem fet per manera de vèncer, acollint-nos a l'exhaustiva classificació de Morel.

Esperàvem que aquest gràfic pogués servir per detectar una possible incidència d'hàbits forasters que distingís algun dels poblats. Aquest objectiu només s'ha aconseguit en part ja que, a banda el conjunt de can Rodon de l'Hort, explicable tractant-se d'una necròpolis, només ressalta la Penya del Moro, que comprèn totes les formes del catàleg.

Un detall que pot ésser significatiu és la presència de craters àtics a onze dels vint poblats en els quals es troba aquesta forma (cap exemplar a la necròpolis). També és interessant constatar que només a quatre dels vint-i-vuit jaciments, amb posterioritat al 300 aC, hi hagi peces que no siguin bols o plats, cosa que es pot interpretar com el ple domini de la terrissa de torn indígena.

Com hem dit en començar, no teníem un objectiu únic per a aquest treball, sinó que fèiem per manera d'aclarir alguns aspectes de la importació de vaixel·la de luxe, estudiada per mitjà de les troballes d'una sèrie de jaciments situats dins d'un territori ben definit i amb personalitat pròpia en el període ibèric ple, com fou la Laietània. El resultat s'ha anat posant en evidència a mesura que exposàvem el tema.

GRÀFIC 3 Formes representades en cada jaciment	Àtica											Tallers occidentals i itàlics									
	<i>Kylix</i>	<i>Skypbos</i>	Bol	Pàtera	Plat de peix	<i>Hydria</i>	<i>Oenocoe</i>	<i>Pelike</i>	Crater	Llàntia	<i>Lekanis</i>	Encenser	Altres	Copa amb nanses	Bol	Plat	Plat de peix	<i>Gutus</i>	Crater	<i>Ryibon</i>	<i>Lagynos</i>
Puigcastell (Vallgorguina)	●	●		●				●													
Montpalau (Pineda de Mar)															●						
Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt)				●											●						
Torre dels Encantats (Arenys de Mar)	●	●		●	●			●		●				●	●	●	●				
Turó del Vent (Llinars)		●																			
Castellvell (Llinars)	●																				
Turó Gros de Cèllec (Òrrius)		●																			
Burriac (Cabrera de Mar)	●	●	●				●	●	●		●			●	●	●	●				
Necròpolis de can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar)	●	●		●				●								●	●	●	●	●	●
Muntanya de Sant Miquel (Vallromanes-Montornès)															●						
La Cadira del Bisbe (Sant Pere de Premià)	●	●		●				●							●	●					
Can Llinàs (Alella)															●						
Turó de Montgat (Montgat)															●						
Turó del Mas Boscà (Badalona)	●														●	●					
Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet)	●	●	●	●			●	●						●	●		●				
La Miranda (Badalona)				●																	
Badalona	●														●	●	●				
Turó de la Rovira (Barcelona)															●	●	●	●	●		
Montjuïc (Barcelona)	●	●																			
Turó de Can Oliver (Cerdanyola)	●	●	●	●				●		●		●		●	●	●	●	●			
Can Miano (Sant Feliu de Llobregat)																●					
Penya del Moro (Sant Just Desvern)	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●							
Torre Roja (Caldes de Montbui)		●		●				●							●	●	●				
Turó Gros de Can Camp (Caldes de Montbui)	●	●								●											
Puig Alt d'en Viver (Bigues)	●	●		●				●							●	●					
Font de Brill (Santa Eulàlia de Ronçana)																●					
Can Fatjó (Rubí)	●			●				●	●						●	●		●		●	